

Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

9. Međunarodni naučni skup

Specijalna edukacija
i rehabilitacija

DANAS

Zbornik radova

University in Belgrade

Faculty of Special Education and Rehabilitation

The 9th International Scientific Conference

Special education and rehabilitation

TODAY

Proceedings

BEOGRAD 2015.

UNIVERZITET U BEOGRADU
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

IX međunarodni naučni skup
**SPECIJALNA EDUKACIJA I
REHABILITACIJA DANAS**

Beograd, 25-27. septembar 2015.

Zbornik radova

The 9th International Scientific Conference
**SPECIAL EDUCATION AND
REHABILITATION TODAY**

Belgrade, September, 25-27, 2015

Proceedings

Beograd, 2015.
Belgrade, 2015

SPECIJALNA EDUKACIJA I REHABILITACIJA DANAS
Zbornik radova
SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION TODAY
Proceedings

IX međunarodni naučni skup
Beograd, 25-27. 09. 2015.
The 9th International Scientific Conference
Belgrade, 25-27. 09. 2015.

Izdavač / Publisher:
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation
11000 Beograd, Visokog Stevana 2
www.fasper.bg.ac.rs

Za izdavača / For Publisher:
prof. dr Snežana Nikolić, dekan

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:
prof. dr Mile Vuković

Kompjuterska obrada teksta / Computer word processing:
Biljana Krasić

Zbornik radova Proceedings će biti publikovan
u elektronskom obliku CD.
Proceedings will be published in electronic format CD.

Tiraž / Circulation: 200

ISBN 978-86-6203-069-6

DETEKCIJA PRAGMATSKIH DEFICITA KOD DECE SA SPECIFIČNIM JEZIČKIM POREMEĆAJEM¹

Bojana Drljan², Mile Vuković, Ivana Arsenić, Nadica Jovanović Simić
Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Specifični jezički poremećaj (SJP) se manifestuje deficitima u oblasti produkcije i razumevanja morfo-sintaksičkih, fonoloških i leksičkih aspekata jezika. Kod neke dece sa specifičnim poremećajem jezika pragmatiski defцити predstavljaju najizraženiju posledicu oštećenja strukturalnih aspekata jezika. Procena pragmatških sposobnosti kod dece sa SJP može omogućiti ranu detekciju riziko faktora za pojavu težih poremećaja ponašanja i eventualno prisustvo nekog od poremećaja autističkog spektra ili hiperkinetičkog poremećaja.

Cilj ovog istraživanja je da se identifikuju mogući pragmatški defцити kod dece sa specifičnim poremećajem u razvoju jezika.

Uzorak je činilo 60 ispitanika podeljenih u dve grupe, 30 dece sa specifičnim jezičkim poremećajem i 30 dece tipičnog razvoja. U istraživanju je korišćena Komunikaciona čeklistu za decu (CCC-2), standardizovana i prilagođenu srpskom govornom području (Glumbić, 2010).

Analizom rezultata uočene su statistički značajne razlike između dve grupe u pogledu strukturalnih aspekata jezika što je i očekivano s obzirom da jednu grupu čine deca sa dijagnostikovanim poremećajem u razvoju jezika. Skor opšte komunikacione sposobnosti, u skladu sa rezultatima na pojedinačnim subskalama, značajno je veći kod dece tipičnog razvoja nego kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajem. Statistički značajno bolji rezultati na subskalama koje procenjuju pragmatške sposobnosti i recipročne socijalne relacije uočeni su kod dece sa SJP. Međutim, analiza podataka je pokazala da uočeni pragmatški defцити kod dece tipičnog razvoja ne spadaju u atipičnu pojavu (SIDC skor > 0).

Zaključeno je da je skrining pragmatških sposobnosti ima značaj u proceni dece sa specifičnim poremećajem u razvoju jezika i dece tipičnog jezičkog razvoja.

Ključne reči: *specifični jezički poremećaj, pragmatške sposobnosti, rana detekcija*

1 Ovaj rad je proistekao iz projekta „Evaluacija tretmana stečenih poremećaja govora i jezika“ (br. 179068) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2 E-mail: bojanad77@gmail.com

UVOD

Specifični jezički poremećaj (SJP) predstavlja usporen ili odložen razvoj ekspresivnih i/ili receptivnih jezičkih sposobnosti u odsustvu drugih kognitivnih, motornih i auditivnih oštećenja (Bishop, 2000). Poremećaj se manifestuje deficitima u oblasti produkcije i razumevanja morfosintaksičkih, fonoloških i leksičkih aspekata jezika. Smatra se da su pragmatске sposobnosti, neverbalna komunikacija i socijalna kognicija, kod ove dece uglavnom očuvane (Bishop, 2002). Međutim, kod neke dece sa SJP upravo pragmatски deficit predstavlja najdominantniju posledicu oštećenja sposobnosti u okviru strukturnih aspekata jezika (Bishop, 2003).

Pragmatika proučava pravila upotrebe jezika u socijalnim situacijama i najčešće obuhvata neverbalna sredstva komunikacije kao što su kontakt očima i facijalna ekspresija, konverzacione i narativne veštine. Nekad deca sa SJP imaju poteškoća u pravilnoj upotrebi jezika u svakodnevnoj komunikaciji i interakciji sa drugima. Ova deca često imaju problem u procesiranju informacija fokusirajući se na detalje umesto na značajne poruke. Pored toga, mogu ispoljiti čitav spektar jezičkih i komunikativnih deficita kao što su neadekvatna konverzacija, nerazumevanje pravila smenjivanja govornika, upotreba neadekvatnih reči, bukvalna interpretacija figurativnog jezika, teškoće u održavanju i praćenju teme konverzacione, smanjen uvid u misli i osećanja drugih ljudi kao jednu od dominantnih poteškoća u oblasti socijalne kognicije (Ketelaars et al., 2009a).

Procena pragmatске kompetence može omogućiti ranu detekciju dece sa SJP koja su pod rizikom za teže poremećaje ponašanja a koje mogu biti posledica navedenih pragmatских deficita. Pored toga, s obzirom na vezu između pragmatских sposobnosti i poremećaja tipa autizma i hiperkinetičkog poremećaja, rana detekcija može ukazati na eventualno prisustvo ili odsustvo ovih poremećaja (Ketelaars et al., 2009b).

Ciljevi ovog istraživanja usmereni su ka identifikovanju pragmatских deficita kod dece sa specifičnim poremećajem razvoja jezika poređenjem pragmatских sposobnosti ove dece i dece tipičnog razvoja.

METODOLOGIJA

Uzorak

Uzorak je činilo 60 ispitanika podeljeno u dve grupe, 30 dece sa dijagnostikovanom razvojnom disfrazijom i 30 dece tipičnog razvoja.

Deca sa razvojnom disfrazijom bila su na tretmanu u Zavodu za psihofiziološke poremećaje i govornu patologiju „Prof. dr Cvetko Brajović“ u Beogradu. Upitnike su popunjavali logopedi, pritom su dali podatak i o tome koliko dugo poznaju dete, tačnije koliko dugo rade sa njim, podatke o obrazovnom nivou majke, da li dete ima neki oblik ometenosti i da li boluje od neke hronične bolesti. Najkraći rad sa detetom je bio 2 meseca, dok je najduži bio 4 godine.

Deca tipičnog razvoja pohađala su Dečji vrtić „Milica“ koji je ogranak PU „ Dr Simo Milošević“ u Altini, Opština Zemun, Beograd. Upitnik su popunjavali roditelji i pritom su uzeti podaci i o obrazovnom nivou majke.

Poređenjem navedena dva poduzorka nisu nadjene statistički značajne razlike u odnosu na uzrast ($t = -1,54$, $df = 58$, $p = 0,13$) i obrazovanje majke ($\chi^2 = 0,08$; $p = 0,85$), međutim uočene su statistički značajne razlike u odnosu na pol između ove dve grupe dece ($\chi^2 = 0,38$; $p = 0,003$), u poduzorku dece sa specifičnim jezičkim poremećajem je bilo više dečaka dok je u grupi dece tipičnog razvoja bilo više devojčica. Predominantnosti dece muškog pola za specifične poremećaje u razvoju jezika je dobro poznata pojava u naučnoj literaturi (Whitehouse, 2010). Sa druge strane u opštoj populaciji srpskog govornog područja predominiraju osobe ženskog pola.

U Tabeli 1. i 2. dati su su deskriptivni podaci za oba poduzorka

Tabela 1. *Obrazovanje i pol*

Grupa	Obrazovanje majke			Pol		
	osnovno	srednje	visoko	frekventnost	%	
razvojna disfazija	osnovno	5	16.7	muški	24	80.0
	srednje	16	53.3	ženski	6	20.0
	visoko	9	30.0			
tipični	osnovno	5	16.7	muški	13	43.3
	srednje	14	46.7	ženski	17	56.7
	visoko	11	36.7			

Tabela 2. *Uzrast ispitanika*

Grupa	N	min	max	AS	SD
razvojna disfazija	30	49.00	76.00	60.67	8.24
tipični	30	48.00	80.00	64.27	9.78

Instrument i procedura istraživanja

U istraživanju je korišćena Komunikaciona čeklistu za decu (CCC-2), standardizovana i prilagođena srpskom govornom području (Glumbić, 2010). CCC-2 sastoji se od 70 ajtema podeljenih u 10 skala; prve četiri skale (A, B, C, D) procenjuju određene strukturalne aspekte jezika, skale (E, F, G, H) procenjuju pragmatske sposobnosti dok zadnje dve skale procenjuju recipročne socijalne relacije i ukazuju na eventualna neobična interesovanja. Na osnovu odgovora na skalama dobijaju se dva kompozitna skora: Opšta komunikaciona sposobnost (GCC) i Devijacija u socijalnim interakcijama (SIDC). SIDC (Social Interactions Deviance Composite) kompozitni skor ukazuje na izrazite poremećaje pragmatike, karakteristične više za autistički spektar poremećaja nego za specifične poremećaje govora i jezika (Glumbić, 2010).

REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

U *Tabeli 1.* su prikazane srednje vrednosti skaliranih skorova za 10 skala za oba poduzorka. Deca sa SJP imala su lošija postignuća od dece tipičnog razvoja na svim skalama. U odnosu na norme za srpsko govorno područje, deca sa specifičnim jezičkim poremećajem su imala značajno niža postignuća na skalama koje procenjuju strukturalne aspekte jezika *Govor, Sintaksa, Semantika i Koherencija* što je u skladu sa centralnim simptomima specifičnog jezičkog poremećaja. Međutim, ova deca su ispoljila i značajno niža postignuća na skalama koje procenjuju pragmatike sposobnosti *Neadekvatna inicijacija, Stereotipan govor, Korišćenje konteksta i Neverbalna komunikacija*. Specifično, postignuća u okviru skale *Korišćenje konteksta* su vrlo niska (4,90/10,07). Moguće je da je upravo ovaj aspekt pragmatike sposobnosti najviše pogodjen oštećenjem strukturalnih jezičkih sposobnosti kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajem. Befi-Lopes i sar. (2004), u svom istraživanju, ukazali su na direktnu vezu između niskih postignuća u okviru pragmatike sposobnosti i oštećenja strukturalnih aspekata jezika kod dece sa specifičnim jezičkim poremećajem. Vuković i sar. (2015), takođe su opisali deficite u okviru pragmatike sposobnosti kod dece sa SJP. Takođe, deca sa SJP imala su značajno niža postignuća na skali *Socijalni odnosi* (6,50/9,97). I drugi autori navode poteškoće u socijalnom funkcionisanju kod dece sa SJP kao što su teškoće iniciranju socijalnih interakcija (Fujiki i sar., 2001), teškoće u uspostavljanju vršnjačkih odnosa i nizak nivo samopoštovanja (Jerome i sar., 2002). Moguće je da svesnost deteta o sopstvenim ograničenjima u komunikaciji može uzrokovati niži nivo samopouzdanja, a koji pak posredno može dovesti do socijalnih ograničenja (Vuković i sar., 2015).

I kod dece tipičnog razvoja uočen je niži skor na skali *Korišćenje konteksta* (7,70), poredeći sa normom u našoj populaciji (10,07). Autori navode da određen procenat dece u opštoj populaciji može ispoljiti pragmatike teškoće usled blažih poteškoća u jezičkom razvoju (Ketelaars et al., 2009a). S obzirom da su deca iz našeg poduzorka imala nešto slabija postignuća na skalama koje procenjuju strukturalne aspekte jezika poredeći sa normama u opštoj populaciji, moguće je da je upravo to uzrok značajnijeg pada na skali *Korišćenje konteksta*.

Tabela 1. Prosečne vrednosti skaliranih skorova za čitav uzorak

	Grupa	AS	SD
govor	razvojna disfazija	1,73	3,12
	tipičan razvoj	8,67	3,88
sintaksa	razvojna disfazija	2,90	4,02
	tipičan razvoj	9,73	3,35
semantika	razvojna disfazija	5,23	4,07
	tipičan razvoj	9,83	2,74
koherencija	razvojna disfazija	4,40	3,93
	tipičan razvoj	9,47	2,94
neadekvatna inicijacija	razvojna disfazija	8,43	3,29
	tipičan razvoj	10,23	3,65

	Grupa	AS	SD
stereotipan govor	razvojna disfazija	7,10	4,14
	tipičan razvoj	10,27	2,56
korišćenje konteksta	razvojna disfazija	4,90	3,84
	tipičan razvoj	7,70	4,26
neverbalna komunikacija	razvojna disfazija	7,37	3,73
	tipičan razvoj	10,50	2,45
socijalni odnosi	razvojna disfazija	6,50	3,94
	tipičan razvoj	10,33	2,20
interesovanja	razvojna disfazija	10,13	3,03
	tipičan razvoj	10,63	2,81

Primenom t-testa utvrđena je statistički značajna razlika u postignućima na skoro svim skalama, između dece sa SJP i dece tipičnog razvoja (Tabela 2.). Jedino u skali Interesovanja nisu uočene razlike između ova dva poduzorka. Ovaj podatak ukazuje da deca sa SJP ipak ispoljavaju značajnije poteškoće u domenu pragmatikih sposobnosti u odnosu na decu tipične populacije.

Tabela 2. Razlike u postignućima na skalama između dece sa SJP i dece tipičnog razvoja

	t	df	p
govor	-7,62	58	0,00
sintaksa	-7,15	58	0,00
semantika	-5,13	58	0,00
koherencija	-5,65	58	0,00
neadekvatna inicijacija	-2,00	58	0,05
stereotipan govor	-3,56	58	0,00
korišćenje konteksta	-2,67	58	0,01
neverbalna komunikacija	-3,85	58	0,00
socijalni odnosi	-4,65	58	0,00
interesovanja	-0,66	58	0,51

*statistički značajno na nivou 0,05

Poređenjem skora opšte komunikacione sposobnosti (GCC) između dva poduzorka nađene su statistički značajne razlike (Tabela 3.). Kako se ovaj skor odnosi na razvijenoću sposobnosti u okviru strukturalnih aspekata jezika ovi podaci su i očekivani s obzirom da jednu grupu čine deca sa dijagnostikovanom poremećajem u razvoju jezika. Poređenjem skora devijacija u socijalnim interakcijama (SIDC) uočen je statistički značajno viši skor kod dece sa SJP. Međutim, s obzirom da se SIDC skor dobija oduzimanjem zbira skorova u okviru skala za procenu strukturalnih aspekata jezika od zbira skorova na skalama koje procenjuju pragmatike i socijalne sposobnosti, manja razlika uzrokuje i manji SIDC skor. Deca sa SJP su imala izrazito niske skorove na skalama koje procenjuju strukturalne aspekte jezika što je uzrokovalo veću razliku i sami tim veći SIDC skor.

Tabela 3. Poređenje kompozitnih skorova dece sa razvojnom disfazijom i dece tipičnog razvoja

	grupa	AS	SD	t(58)	p
GCC	razvojna disfazija	41,70	22,55	-6,52	0,00
	tipičan razvoj	76,10	18,04		
SIDC	razvojna disfazija	17,00	12,00	5,44	0,00
	tipičan razvoj	3,53	6,29		

*statistički značajno na nivou 0,05

Iako niske vrednosti SIDC skora dece tipičnih sposobnosti njegova pozitivna vrednost ne ukazuje na atipičnu pojavu. Međutim, negativne vrednosti pojedinačnih slučajeva u okviru uzorka ukazuju na eventualno prisustvo deficita u oblasti pragmatikih i socijalnih sposobnosti kod neke od dece iz našeg uzorka.

ZAKLJUČAK

Deca sa razvojnom disfazijom ispoljavaju čitav niz poteškoća koje prevazilaze lingvističke okvire. Naše istraživanje je pokazalo da deca sa specifičnim jezičkim poremećajem mogu ispoljavati deficite u okviru pragmatikih ali i socijalnih sposobnosti. Sa druge strane, skrining pragmatikih sposobnosti može imati značaj i u proceni dece opšte populacije s obzirom da suptilnost deficita navedenih sposobnosti može biti teško uočljiva na standardnim testovima za procenu sposobnosti u predškolskom periodu.

REFERENCE

- Befi-Lopes, D., Rodrigues, A., Rocha, L. (2004). Pragmatic abilities in the discourse of children with and without specific language impairment. *Pro Fono*, 16(1), 57-66.
- Bishop, D. (2003). Pragmatic Language Impairment: a correlate of SLI, a distinct subgroup, or part of the autistic continuum? In: *Speech and Language Impairments in Children: Causes Characteristics, Intervention, and Outcome*. Hove: Psychology Press.
- Fujiki, M., Brinton, B., Isaacson, T., & Summers, C. (2001). Social behaviors of children with language impairment on the playground: A pilot study. *Language, Speech, and Hearing Services in Schools*, 32, 101-113.
- Glumbić, N. (2010). Skrining poremećaja komunikacije. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Univerzitet u Beogradu.
- Jerome, A. C., Fujiki, M., Brinton, B., & James, S. L. (2002). Self-esteem in children with specific language impairment. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 45, 700-714.
- Ketelaars, P., Cuperus, M., Van Daal, J., Jansonius, K., Verhoeven, L. (2009a). Screening for pragmatic language impairment: the potential of the children's communication checklist. *Research in Developmental Disabilities*, 30(5), 952-960.
- Ketelaars, P., Cuperus, J., Jansonius, K., Verhoeven, L. (2009b). Pragmatic language impairment and associated behavioral problems. *International Journal of Language & Communication Disorders/Royal College of Speech & Language Therapists*, 45(2), 204-214.
- Vuković, M., Drljan, B., Arsenić, I. (2015). Pragmatske sposobnosti i socijalno funkcionisanje dece sa specifičnim jezičkim poremećajem. U: Snežana Nikolić i Danijela Ilić Stošović (Ur.) *Aktuelna defektološka praksa, Tematski zbornik radova međunarodnog značaja* (str. 93-100). Novi Sad: Društvo defektologa Vojvodine.
- Whitehouse, A. J. (2010). Is there a sex ratio difference in the familial aggregation of specific language impairment? A meta-analysis. *J Speech Lang Hear Res.*, 53(4), 1015-25.

DETECTION OF PRAGMATIC DEFICITS IN CHILDREN WITH SPECIFIC LANGUAGE IMPAIRMENT³

Summary

Specific language impairment (SLI) is manifested with deficits in the field of production and understanding of the morpho-syntactic, lexical and phonological aspects of language. For some children with specific language impairment, pragmatic deficits represent the most obvious consequence of deficits in area of structural aspects of language. The assessment of pragmatic abilities in children with SLI may allow early detection of risk factors for the occurrence of more severe behavioral disorders and the presence of an autistic spectrum disorder or hyperkinetic disorder.

The aim of this study is to identify possible pragmatic deficits within children with specific language impairment.

The sample consisted of 60 subjects divided into two groups: 30 children with specific language impairment and 30 children with typical development. Children's Communication Checklist (CCC-2), standardized for Serbian-speaking children (Glumbić, 2010).

The results showed statistically significant differences between the two groups in terms of structural aspects of language, which was expected given that one group consists of children diagnosed with the SLI. General Communication Composite (GCC), in accordance with the results within subscales, was significantly higher in children with typical development than in children with specific language impairment. Significantly better results on the subscales that evaluate pragmatic abilities and reciprocal social relations have been observed in typically-developing group. However, data analysis showed that the observed pragmatic deficits in children with typical development do not represent atypical occurrence (SIDC > 0).

Key words: specific language impairment, pragmatic abilities, early detection

---

3 This study was done as part of the project „Treatment evaluation of acquired speech and language disorders“ (Project No 179068) funded by the Ministry of Education, Science and Technological Development of Republic of Serbia.